

خاستگاه نسب اعراب موریتانی

سید علی موجانی

مورخان قرن اخیر موریتانیایی خود را مردمی میان «سودان» و «بیضان» می‌شمارند^(۱) و معتقدند که مراد از بیضان هر آن چیزی است که در خارج از منطقه عمومی صحرای آفریقا واقع شده است که از نظر آنها خود منطقه صحرای بزرگ در جغرافیای قدیم متشکل از دو ناحیه سودان شرقی و سودان غربی^(۲) است. از همین رو است که در تحقیقات خود معتقدند، حیات تاریخی موریتانی تا قبل از اسلام و از عصر تشکیل امپراطوری غنا^(۳) - و یا غانا - در قرن نخست میلادی آغاز شده است.

---

۱. در این زمینه نگاه کنید به مختار ولدگایه، مجمل تاریخ الموریتانین، نوآکیشوط ۲۰۱۰، صص ۱۵ - ۲۰.

۲. با ورود استعمار فرانسه سودان غربی را سودان فرانسه نیز نامیده‌اند. اما برای مطالعه در باب احوال تاریخی سودان غربی می‌توانید ر. ک به تاریخ سودان اثر سعدی، موجود در مؤسسه احمد بابا تنبکتی واقع در تمبوکتو و نیز:

Humphrey FISHER, *Encyclopedie Generale L'ISLAM*, Combridge 1970, pp. 269 - 332.

۳. در خصوص چگونگی شکل‌گیری امپراطوری غانا برخی معتقدند که آنها سفید پوستانی بودند که از شمال به میان قبایل سونکی و صنهاجی آمده و بنای این دولت بر پهنه‌ای گسترده در منطقه جنوب صحرای بزرگ را بنیاد نهادند. در این زمینه نیز ر. ک به:

Dierk Lange (2004). *Ancient Kingdoms of West Africa: African - centred and Canaanite - Israelite perspectives; a collection of published and unpublished studies in English and French*. J. H. Roll

با ظهور اسلام و حضور اعراب مسلمان تحت امر عقبه بن نافع در شمال آفریقا، اسلام به موریتانی نیز وارد شد. به روایتی حبیب بن ابی عبیده بن عقبه بن نافع در سال ۱۱۶ ق / ۷۳۴ م شهر شنقیط واقع در شمال شرقی موریتانی کنونی را فتح نمود و با حفر مجموعه‌ای از چاه‌های آب مسیر توسعه و شهرنشینی در این صفحات را هموار ساخت. شنقیط کنونی در ولایت آدرار با مرکزیت آطار در پیوستگی به مرز الجزایر کنونی و استان آدرار الجزایر یا اقلیم توآت واقع شده است. توآت^(۱) در سده‌های میانی تاریخ اسلام تا عهد تحت الحمایگی استعمار فرانسه در قرن ۱۹ میلادی با مرکزیت خود در جنوب غربی الجزایر و منتهی الیه صحرای بزرگ، نقطه گذر مکمل تمبوکتو برای اهل علم و اندیشه‌ای بود که با مرور زمان شنقیط و سایر صفحات موریتانی چون ولاته، تشیت، تجکجه، وادان و نوکیشوت را در نوردیدند و با حضور و سکناى خویش مجموعه‌ای متنوع از علوم و منابع اسلامی را در میان سطور نسخه‌های خطی برای شناخت حیات تاریخی و فرهنگی این مناطق طی عصر اسلامی برجای نهاده‌اند.

سکنه کنونی موریتانی مجموعه‌ای از اعراب و بربرهایی با اقلیت‌های نژادی متنوع هستند، که همگی به دین اسلام گرویده و در سنن مذهبی خود یا عموماً به مذهب امام مالک اعتقاد داشته، و یا به برخی از طریقت‌های اهل تصوف که ریشه آنها به قرون نخستین اسلامی باز می‌گردد، توجه و تمایل دارند.

موریتانی پس از یک دوره طولانی از حملات دولت مرابطون مراکش^(۲) و سپس

Verlag & Mahmud al - Kati, *Tarikh al - Fettash*, mod. ed. and French tr. Octave Houdas and Maurice Delafosse, (Paris, 1913, reprinted Paris, 1964).

۱. برای اطلاع از تاریخ توآت ر. ک به محمد الطیب بن الحاج عبدالرحیم مشهور به ابن بابا حیده، *القول البسیط فی اخبار تمنیظ*، نسخه خطی ۶۳۱۹ کتابخانه ملی پاریس و نیز فرج محمود فرج، *اقلیم توآت خلال القرنین الثامن عشر و التاسع عشر المیلادین*، دیوان المطبوعات الجامعه ۲۰۰۷.

۲. دولت مرابطون مراکش در پی دعوت یحیی بن ابراهیم یکی از امرای طوایف صنهاجه صحرای بزرگ آفریقا به پذیرش امامت و فقاہت عبدالله بن یس از خاندان مرابطین شهر نفیس مراکش حیات معنوی یافت و سپس با قیام و ضرب سکه توسط ابوبکر بن عمر (متوفی ۴۸۰ ق) حکومت آنها شکل گرفت. یوسف بن تاشین پسر عم ابوبکر در تاریخ ۴۵۳ ق قدرت را به دست گرفت و بنای شهر مراکش کنونی را به عنوان مقر حاکمیت دولت مرابطین نهاد.

با ورود قبایل بنی معقل و بنو حسان تحت حاکمیت امپراطوری سانغای - و یا سونغای - قرار گرفت.^(۱) مهاجرت قبایل عرب به موریتانی کنونی و شکل‌گیری حوزه‌های فکری و علمی این منطقه را برخی به تشویق خلیفه فاطمی المستنصر بالله ابوتیمیم معد (حکومت ۴۲۷ - ۴۸۷ ق) دانسته‌اند.^(۲) حوزه علمی و دینی شهر وادان کنونی در جوار شنقیط توسط جماعتی از فقها در سال ۵۳۶ ق پایه‌گذاری گردید^(۳) و ظاهراً در همین ایام شریف عبدالمؤمن - در قرن ۶ ق - بنیان تیشیت را نهاد.^(۴) پس از آن با اندک زمانی ولاته نیز نشو و نمای علمی خود را آغاز نموده است.^(۵) به این ترتیب مهاجرین از بنی معقل که از قبایل عرب جعافره بودند و نسب خود را به جعفر بن ابیطالب عَلَيْهِ السَّلَام ملقب به جعفر طیار می‌رساندند، در این سرزمین استقرار یافتند. با اسکان آل الطالبیین در موریتانی کنونی و سپس شکل‌گیری بنو حسان که از احفاد بنی معقل بودند بر بلاد شنقیط در سال ۱۰۰۰ ق / ۱۵۹۱ م فضای فکری - دینی این منطقه پیوستگی بیشتری را با هویت اسلامی متأثر از عترت نبوی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گرفت، چرا که ایشان از طریق ازدواج دخت حضرت زهرا (س) با فرزند عم خود، عبدالله به نوعی با اهل بیت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز بستگی می‌یافتند.^(۶) شاید از این رو است که اینک شرایطی فراهم شده که توجه به میراث علویان و تأثیر عمیق مناقب علی بن ابیطالب عَلَيْهِ السَّلَام بر ذهن و اندیشه اهالی شنقیط کنونی نیز سایه‌ای سنگین اندازد.^(۷) در حقیقت همین اولاد بنو حسان بودند که اساس ولایت آدرار را در مثلث مرزی

۱. این دولت با مرکزیت شهر گائو در جمهوری کنونی مالی شکل گرفت. درباره این دولت نگاه کنید به:

Humphrey FISHER, Ibid, pp 276 - 279.

۲. ازید بیه بن محمد محمود، الزوایا فی بلاد شنقیط فی مواجهة الاستعمار الفرنسی، نو اکیشوط ۱۴۲۷ ق، ص ۱۰۰.

۳. پیشین، ص ۱۰۳.

۴. خلیل النحوی، بلاد شنقیط المناره و الرباط، تونس ۱۹۸۷، ص ۷۱.

۵. ابن بطوطه، تحفة الانظار من غرائب الامصار و عجاب الاسفار، دار التراث ۱۳۸۸ ق، صص ۶۶۰ - ۶۶۱.

۶. پیوستگی نسبی ایشان از طریق زوجیت حضرت زینب کبری به این ترتیب بود که حسان بن مختار بن محمد بن عقیل بن معقل بن موسی بن جعفر بن ابراهیم بن محمد جواد بن علی الزینبی بن عبدالله بن جعفر بن ابیطالب عَلَيْهِ السَّلَام.

۷. ر. ک به سیدی محمد حبیب الله شنقیطی، کفایة الطالب لمناب علی بن ابیطالب، دار یوسف بن تاشفین و مکتبه الامام مالک ۱۴۲۶ ق.

کنونی سه کشور الجزائر، مالی و موریتانی پی افکندند.^(۱) امارت بنو حسان سپس دامنه قلمرو خود را تا منطقه جنوب مراکش کنونی وسعت داد و در اواخر عهد دولت موحدون^(۲) با ایشان در مناطق کوهستانی جنوب مغرب نیز همسایه گشت. البته بعدها با استیلای دولت بنی مرین^(۳) در فاس میان آنها نبردهایی نیز روی داد.^(۴)

تاریخ موریتانی را در فاصله این ایام تا اواخر قرن ۱۵ میلادی / یازدهم قمری، که پدیده‌ای دیگر در جغرافیای موریتانی نمود یافت، را باید عهد امارت‌ها و خاندان‌ها برشمرد، که خود بحث مبسوط و جامعی را نیاز دارد. اما آنچه این مقطع را نسبت به گذشته خود متمایز ساخته حضور گروه جدیدی از مهاجرین است که منشاء آنها از قلمرو اراضی اروپا بود. ابتدا پرتغالی‌ها در سواحل این کشور حاضر شدند و بعد به ترتیب هلندی‌ها^(۵) و فرانسویان که این آخری حضور دراز مدت‌تری نسبت به هم نژادهای خود داشت.^(۶)

کشور جمهوری اسلامی موریتانی کنونی در سال ۱۳۲۱ ق / ۱۹۰۳ م به تحت حمایتی فرانسه درآمد. اندکی بعد سرزمین موریتانی در سال ۱۳۳۹ ق / ۱۹۲۰ م در جمله مستعمرات آن کشور اروپایی قرار گرفت. از آن تاریخ تا ۲۸ نوامبر ۱۹۶۰ م که این کشور استقلال و حیاتی دوباره پیدا کرد نیز تحولات و انقلاباتی بروز یافته است.^(۷)

۱. ر. ک به سیدی احمد بن احمد بن سالم، تاریخ اهل الشیخ ماء العینین و منطقه آدرارف بی جا ۱۴۲۵ ق، صص ۱۱ - ۱۲.

۲. دولت موحدون توسط عبدالله بن تومرت در سال ۵۱۵ ق پی افکنده شد و تا ۶۶۸ ق دوام یافت. ابن تومرت و احفاد وی در کلام باوری عمیق به اندیشه اشاعره داشتند.

۳. دولت بنی مرین در فاصله سالهای ۵۱۱ - ۸۷۵ ق / ۱۱۱۷ - ۱۴۷۰ م بر مناطق کوهستانی و مرتفع مغرب اسلامی مستولی بودند. آنها علیرغم نبردهای متعدد با موحدون تنها در سال ۶۶۸ ق / ۱۲۶۹ م بود که با انقراض دولت موحدون توانستند بر مراکش استیلا یابند.

۴. برای اطلاعات افزون‌تر بنگرید به مختار ولد گاگیه، صص ۷۰ - ۸۱.

۵. Andre DELCOURT, Espace Mauritanien, La Collection des Journeaux debordee, MARINE 4 JJ 1975, P 44.

۶. برای اطلاع از احوال دوران استعمار فرانسه ر. ک به ازید بیه بن محمد محمود، الزوایا فی بلاد شقیط فی مواجهة الاستعمار الفرنسی، نو اکیشوط ۱۴۲۷ ق.

۷. برای اطلاع از تاریخ معاصر موریتانی بنگرید به سید اعمر ولد شیخناة، موریتانیا المعصره، درالفکر نو اکیشوط بی تا.